

KÁNTOR LAJOS

Erdély magyar irodalma*

AZ UTOLSÓ ÖTVEN ÉV

Az első nagy trauma – 1918/1919 fordulóján – tette szükségessé, teremtette meg az új irodalomtörténeti (s nem csupán tájjellegű) kategóriát: az önálló erdélyi, a romániai magyar irodalmat. Huszonkét év múltán (részben) változott a történelmi alaphelyzet: a második bécsi döntés alapján Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz, Dél-Erdély (Nagyenyeddel, Brassóval, Araddal, Temesvárral) Románia része maradt. 1940 és 1944 őse között ilyenformán romániai magyar irodalom csak a dél-erdélyi részekben létezik, Nagyváradtól, illetve Kolozsvártól a Székelyföldre legfeljebb erdélyi irodalomról, Erdély magyar irodalmáról lehet beszélni, noha a két világháború közötti években kialakult külön intézmények – folyóiratok, könyvkiadók, irodalmi-művelődési társaságok és egyesületek – szerepe e négy év alatt jelentősen csökkent. A transzilván ideológia, melyet kezdettől a baloldali (marxista) idősebbek, majd egyes fiatal írók, más-más oldalról, vitattak, átmenetileg idő- és identitászavarba került, háttérbe szorult, fő képviselői azonban (mint Kós Károly, Reményik Sándor) továbbra sem adták fel Erdély-központú gondolkodásukat, történelmi-erkölcsi szemléletüket.

Jellemző ebben a vonatkozásban a kolozsvári *Termés* című folyóirat 1943-as anekdota, amelyben Kós ismételten kifejti, sőt politikai aktualitásúvá teszi történelmi alapozású tételét: Erdély akkor volt a leggazdagabb, kultúrája a legvirágzóbb, amikor népei együtt vállalták az erdélyi sorsot, az erdélyiség vállalása azonban nem jelenti a nemzeti sorsról való lemondást. A *Termés* fiatal írói, szerkesztői – Szabédi László, Jékely Zoltán, Kiss Jenő, Bözödi György és Asztalos István – sem folyóiratukban, sem verses és prózai alkotásaikban, tanulmányaikban nem képviselik, nem viszik tovább a transzilvanizmust, kötődésük Erdélyhez a maguk egymástól eltérő módján azonban nyilvánvaló. Többségüket erős szálak fűzik a népi írókhoz, ugyanakkor a magyar polgárosodást s az európai kultúrával való lépéstartást tekintik a jövőre nézve meghatározónak – vitában a mozgalmi baloldal internacionalizmusával és a hatalomközeli jobboldallal. Ez a szemlélet a legvilágosabban a *Termés* spiritus rectora, Szabédi László értekező prózájában, költészetében és novellisztikájában érvényesül, erős intellektuális vonásokkal. Jékely lírája közelebb áll a helikoni hagyományokhoz (természetes kapcsolatot őriz apja, Áprily Lajos táj költészetével), e talajtól lélekben soha el nem szakadva mégis magasabb esztétikai és filozófiai régiókba emelkedik; Erdélyhez kötődő – Erdélytől fizikailag végül is elszakadó – egyéni sorsát mint emberi sorsot, sorsszerűséget éli meg, s ez a metaforizált nosztalgia kitüntetett helyet biztosít Jékelynek a XX. századi összmagyar költészetben. Kiss Jenő s a szintén *Termés*-körhöz tartozó Horváth István a népi líra hagyományos vonalát követi. Bözödi György figyelme elsősorban az erdélyi múlt felé fordul, ennek szépirodalmi munkák mellett történelmi tanulmányok a bizonyítékai.

1944 őszén, amikor a keleti front elérte Erdélyt, majd áthaladt rajta, a hatalomváltozás megint új helyzetet teremtett az erdélyi magyar írók számára. A II. világ-

* A tanulmány egy angolul megjelenő gyűjteményes kötet számára készült.

háborúbeli veszteségek nemcsak azokban a számokban és nevekben mérhetőek, akik a harcokban vagy munkaszolgálatosként, illetve a fasizmus légereiben és a kommunizmus hadifogolytáboraiiban pusztultak el, hanem az előbb vagy utóbb elmenekülőkhöz, távozni kényszerülőkhöz is. Az észak- és dél-erdélyi magyar irodalom egysége most – a párizsi béke aláírása után hivatalosan is – a romániai magyar irodalomban teremődött (újra) meg. Az 1944/45-ös tél a maga (időleges) észak-erdélyi önkormányzatával átmenetet jelent – a folytatás kísérletét, amelyben mondhatni, valamennyi erdélyi író részt vállal, beleértve a hazahívottakat. A munkát újrakezdő s az újonnan alakuló művelődési fórumok a demokráciát szélesen értelmezik, kaput nyitnak minden érték előtt. Az irodalmi élet megszervezését egy napilap, a Romániai Magyar Népi Szövetség égisze alatt, Balogh Edgár főszerkesztésében megjelenő kolozsvári *Világosság* vállalja magára, itt jutnak szóhoz a korábbi baloldali írói, publicistái mellett a megszűnt *Termés* munkatársai, de egykori helikonisták is, mindenekelőtt az idős Kós Károly, valamint a kolozsvári magyar egyetem, a Bolyai bölcsészkarának rangot adó esztéta, Benedek Marcell. A romániai magyar írók megalkothatják saját külön szövetségüket, kiadóikat, 1946-ban útjára indul Gaál Gábor szerkesztésében Kolozsvárt kéthetenkénti, majd heti megjelenéssel az *Utunk*. A köréje csoportosuló fiatalok – az első években Gaál Gábor vezetésével, majd nélküle – a kommunista párt által kijelölt politikai irányítók közvetlen utasításait követve, a proletár internacionalizmust tűzik zászlójukra, az irodalmi mű hovatovább a pártpropaganda része, a népi demokratikus állam szolgálya lesz. A két világháború közti hagyomány „polgári” oldala hovatovább kiszorul az irodalmi tudatból, sőt azok is (számosan) tagadóivá lesznek, akik még öt-tíz évvel előbb részesei voltak az *Erdélyi Helikon*, a *Pásztortűz* vagy a *Termés* munkájának. A proletkult tehetségsorvasztó, elszűrítő hatását a romániai magyar irodalom – hasonlóan a „testvéri országok” literatúrájához – súlyosan megszenvedi. Még olyan humanista költő is évek termésével s átmeneti hitelvesztéssel fizet az 1948-tól elhatalmasodó „szocialista irodalompolitikának”, mint a japán miniatűrökkel rokonítható négy sorosok nagyváradi alkotója, Horváth Imre. Költészetben az új embert éneklő pátosz, prózában a termelési regény az eszménykép, szovjet mintára. Ezzel párhuzamosan, szinte észrevétlenül játszódik le egy másik folyamat: a Kolozsvár-, de mindenképpen Erdély-központú magyar irodalom meghatározó intézményeit, központjait Bukarestbe költöztetik; szakmai-szervezeti szinten a Romániai Írók Szövetsége csak egy-két magyar tisztviselő révén képviseli a romániai magyar írókat (a külön szövetség beolvad a közösbe), az állami könyvkiadók pedig legfeljebb fiókszerkesztőségeket tarthatnak fenn erdélyi városokban (többnyire Kolozsvárt), a döntések azonban – akárcsak a politikában – Bukarestben születnek. Ismétlődő kísérletek történnek abban az irányban is, hogy a magyar művelődési sajtó „aránytalanságát” megszüntessék, hogy a román főváros ebben a tekintetben is az erdélyieket ellensúlyozó szerepet tölthessen be a romániai magyar irodalmi, kulturális életben. A „romániaiság” hovatovább mint központi kategória kerül be a vitákba, s az 1957-ben újrainduló *Korunk* örökségéből a hivatalosság ezt óhajtja hangsúlyozni. Pedig a *Korunk*-hagyomány a maga baloldali egyoldalúságai, olykor eluralkodó balossága ellenére elsősorban világra nyitást jelentett – és most ennek felélesztése kerül napirendre –, s a gyermeki tudat irodalomra-művészetre nyitását kívánja szolgálni ugyanettől az évtől, a mind nagyobb népszerűsége (több tízezres példányszámra) szert tevő gyermeklap, a *Napsugár*, Asztalos István és a körülötte szerveződő rangos munkatársak, írók, képzőművészek munkája nyomán. (Különösen a *Napsugár* első két évtizedében magas színvonalú gyermekirodalom születik Erdélyben. A novel-

lista és regényíró Fodor Sándor és Veress Zoltán például a gyermekregényben, illetve a verses mesében alkot igazán kiemelkedőt, a legnagyobbakkal állva az összehasonlítást.)

A neoproletkult jellegtelenségéből kitörni akarás első eredményei az ötvenes évek második felében regisztrálhatók. Szabó Gyula székely faluregénye, a *Gondos atyafiság* tematikailag nem jelent ugyan újdonságot, hiszen a romániai falu, a mezőgazdaság szocialista átalakítását, vagyis a szövetkezetesítést ábrázolja, ám ezt magánélettel is rendelkező, azaz evilági emberek természetes közegükben élik meg, beszédmódjuk pedig, a Móricz Zsigmond-i–Tamási Áron-i csapást követve, egyénített, a helyi színeket-ízeket felmutató. Szabó Gyula később sem lett hűtlen a paraszti világhoz; balladás novellái s a dokumentumirodalom felé hajló múltidézései ugyancsak jellegzetesen erdélyi alkotások.)

A lírában Székely János az, aki már költői megszólalásával szakít a korszakra jellemző patetikus-fakó versbeszéddel. A *Csillagfényben* (1955) s még inkább a *Mélyvizek partján* (1957) a babitsi verseszményt követi, tágabb értelemben a nyugatos líra individualizmusát idézi fel. Gondolati költészetének legjelesebb darabjai, a *Bolyai-szonett*-koszorú és a *Dózsa* című poéma (1964) egyéni sors és történelmi kihívás konfliktusára épülnek. Lírájával egyenértékű prózája (*Soó Péter bánata, A nyugati hadtest*) és történelmi drámáinak java, mindenekelőtt a *Caligula helytartója* (1972). Esszéiben is eredetit alkotott.

Kányádi Sándor neve kezdetben a Petőfi-örökség erdélyi folytathatóságát jelentette. A hatalmi parancsra bezúzott *Sirálytánc* (1957), a *Harmat a csillagon* (1964), majd a *Kikapcsolódás* (1966) és a *Függőleges lovak* (1968) című kötetek már nem a népribun-költőt mutatják, hanem a forradalmi optimizmussal szakító, a társadalmi igazságot allegóriákban kifejező, egyre inkább magányos meditációra hajlamos lírikust, aki közéleti állásfoglalásaiban is az illyési modellhez igazodik. A *Halottak napja Bécsben* egyetlen nagy verskompozícióba foglalja a Romániában élő magyar költő idegenségérzetét és ott-hontudatát. A kiszolgáltatottság zártabb lírai formáját teremti meg „indian énekeiben”.

Az úttörésben, a költői szemléletváltás elismertetésében kiemelkedő érdemei vannak az erdélyi magyar költészetben Páskándi Géának. *Piros madár* című, bemutatkozó kötete (1957) a költővel együtt kerül zár alá. A mozgalmi lírával hamar szakítva, József Attilától a létértelmezés összetettségét tanulja el. Ellentéteiben látatja a világot, ehhez keresi a megfelelő költői-nyelvi formákat, a *Holdbumeráng* (1966), különösen pedig a *Tű foka* (1972) verseiben. Az *Üvegek* (1968) abszurd novellái és Páskándi drámái „abszurdoidjai” nem kevésbé kavarták fel a romániai magyar irodalmat. Történelmi témáit, a sajátosan erdélyieket is, a magyar klasszikus drámahagyománnyal részben szakítva tudja provokatívan maivá tenni (*Vendégség, Toronyot választok*).

Az 1955–57 között hangot kapott, az „irodalmi pártosság” tételeivel és gyakorlataival szembeszegülő megnyilatkozások, kötetek folytatására, az igazi áttörésre a szigorú (nem csupán irodalompolitikai!) megtorlások után közel egy évtizedet kell várni. Az alkotó egyéniség kibontakozása s a kollektív (nemzeti-nemzetiségi) egyéniség irodalmi érvényesítése a hatvanas évek végefelé válik jellemzővé a romániai magyar irodalomban. Ebben kezdeményező, példaadó szerepe van egy új – a II. világháborút s az ún. „felszabadulás” utáni éveket még gyerekképpel megért – nemzedéknek, amelyet a pályakezdők könyveit kiadó sorozat alapján Forrás-nemzedékként tart számon az irodalomtörténet. Az intézmények sorában pedig a Kriterion Könyvkiadó lesz (a hetvenes évektől) a magára ébredő romániai magyar irodalom valóságos műhelyévé, szervezőjévé (igazgatója Domokos Géza). A Kriterion ugyanis nem egyszerűen felvállalja a leg-

sikerültebb szépirodalmi művek, tanulmányok megjelentetését, hanem befolyásolja újak születését, szemléletét azáltal, hogy kaput nyit a világ felé, az egyetemes irodalomba, a jelenbe és a múltba, népszerű könyvsorozataival. A népköltészet, a néprajz, a történelem, a nyelvtudomány a Kriterion-kiadványok révén sokak ügyévé válik – elég a (Kallós Miklós gyűjtését tartalmazó) *Balladák könyvére* (1970) vagy a Szabó T. Attila heroikus kutatómunkájának köszönhetően elinduló *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* kötetekre hivatkozni.

E korszak legnagyobb sikere Sütő András naplóregénye, az *Anyám könnyű álmot ígér* (1970). Az író szülőfalujának, a mezőségi Pusztakamarásnak világa Sütő lírai látásmódjában kitágul, a helybeli történéseken messze túlmutató jelentést kap. A népi demokratikus rendszer kegyeltjeként fiatalon elismert, nagy tehetségű novellista és futtatott közéleti ember az anekdotikus próza lépcsőit megjárva (*Félrejáró Salamon*, 1956) jut el lényegi kérdések feltevéséig, amelyek nem csupán a falut érintik. Nagyobb – történelmi – távlatba állítja felismeréseit esszéiben és drámáiban. Színpadon is kirobbanó sikerű trilógiája (*Egy lócsiszár virágvasárnapja*, *Csillag a máglyán*, *Káin és Ábel*) a hetvenes években egyén és hatalom, hatalom és erkölcs, erkölcs és világszemlélet viszonyát vizsgálja, a „felemelt fő” etikáját hirdeti. A nyelv, a megőrzés regényét írja meg, egy ellesszős (nyelvi) környezetben, *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* (1977) címmel.

A magyar nyelvterületen túllépő regénysikert mondhat a magáénak Bálint Tibor, a *Zokogó majom* (1969) szerzője. Bálint a külvárosi élmények lírai karcolatba-novellába foglalásával figyeltetett föl magára, Csehov és Krúdy, de Nagy Lajos tanítványának is tekinthető. Megalázott és megszorított, eltorzult lelkek panoptikumuma a *Zokogó majom* is (amely egy kocsmá neve), ebből nő ki a többre-szebbre vágyó gyermek, hogy aztán újságíróvá felvergődve, a sztálini kort híven tükröző szerkesztőségben új megaláztatások érjék. A lent élők, a „sánta angyalok utcája” lakói fölött jószerevel észrevétlenül zúg el a történelem; a történelmi időt a regényben refrénszerűen ismétlődő hírmontázsokkal érzékelteti az író, hősei életébe azonban nem avatkozik be mesterségesen. Az érzékletes életszerűség tette kiemelkedővé a regény színpadi változatát is. A *Zarándoklás a panaszfalhoz* (1977) még bizarrabb figurákat vonultat fel, a lélektani helyzetek kiélezettebbek, e regény stílusa messzebb merészkedik a magyar realista próza hagyományaitól.

A hely szellemét s a magyar és egyetemes lélektani próza csúcseit (Németh László *Izonyát* csakúgy, mint Faulkner) tudatosító, szemléletüket a sajátjává hasonító regény a *Kő hull apadó kútba* (1975), Szilágyi István páratlannak mondható, a romániai magyar irodalomnak rangot adó epikája. Az isten háta mögötti vidék hangulatát rajzolja Szilágyi már korábbi novelláival, regényével (*Üllő, dobszó, harang*), a *Kő hull apadó kútba* azonban új minőség. Jajdon, a regény színhelye amolyan erdélyi Yoknapatawpha, ahol a szerelem vak szenvedélybe, a munka robotba fordul, a dicső történelem (Rákóczi, „a nagy fejedelem” emléke) pedig nosztalgiaaként, lakások falvédőin él tovább. Bűn és bűnhődés, reális történés és örült álomvilág mindvégig megőrzi egyediségét, de egyúttal egy társadalmi-történelmi struktúrát is kirajzol. Nyelvi erejét a pontosság és a balladálátomásos hang ötvözése adja.

Nem kevésbé bizarr világ a Bodor Ádámé, noha sok mindenben épp az ellentéte annak, amit Szilágyi István epikája képvisel. Bodor a kis formának, a pár oldalba sűrített helyrajz és történés előadásának mestere, már első kötetében (*A tanú*, 1969). Talán az ő írói pályakezdése jelenti az ún. „szocialista irodalomeszmény” legélesebb tagadását – bár a bizonytalanságot jelző igeformáival, kötőszavaival, mondatszerkezeteivel. Ab-

szurd novellái (*Plusz-mínusz egy nap*, 1974; *Megérkezés északra*, 1978) tulajdonképpen elhelyezhetőek abban a térben és időben, amely Bodor Ádám ifjúkorát – a politikai okokból elszenvedett börtönöket – tragikusan meghatározta. Ezek a szövegek mégis mint a XX. század közepi-végi emberiség röntgenképei kerülnek az olvasó elé.

Groteszk vagy abszurd elemekre épülnek Panek Zoltán hatvanas évek végi, hetvenes évekbeli novellái is. Az ön- és világelemzésben továbblép *A földig már lépésben* (1977) című tudatregénye, a joyce-i példának ezen erdélyi változata, amely korjellemezésként hasonlóan figyelemre méltó, akárcsak a szerelmi illdtől a kegyetlen élvezboncolásig eljutott szerző látásmódja és nyelvi fantáziája.

Az erdélyi magyar próza legeredetibb egyéniségeinek egyike Bajor Andor. Műfajteremtő író, aki mind filozofikus szemléletében, mind a lírához való vonzódásában rokon lélek Karinthy Friggyessel – vagyis felületesség volna „humoristának” minősíteni, mint híres elődjével is tették –, de az abszurd kor, amelyet megélnie adatott, a hatalmi mechanizmusok s a kiszolgáltatottság analitikusává kényszerítette. Ez a szigorú elemző (aki az erdélyi irodalom legjobb paródiáit írta) írásainak jelentős részében gyermeki léleként is megmutatkozik – így száll szembe az értelmetlenséggel, a világot eluráló embertelenséggel. (*Répa, retek,ogyoró*, 1962; *Főúr, írja a többihez*, 1967; *Ima az üldözökért*, 1992.)

A tehetségek és irányok sokféleségét a romániai magyar prózában különböző nemzedékekhez tartozó más írók számontartásra érdemes műveivel lehet hasonlóképpen alátámasztani. Az anekdotikus novellában Asztalos István az ötvenes években is felül tudott néha emelkedni a kor irodalmi átlagán, visszahajolva a két világháború közti önmagához. Méliusz József regénye, a *Város a ködben* (1969) közvetlen átmenetet képez két irodalomtörténeti szakasz között, prousti előadásmódja pedig a mű megjelenésekor is termékenyítőnek bizonyult. A fiúk nemzedékéből Pusztai János vált ki – előbb a Nagy István régebbi prózájával irodalmi polgárjogot nyert munkásregények új szellemű folytatásával, majd egy különös „új-tárgyiasság” modern nagyepikába, magyar és egyetemes történelemlátatásba fogalmazásával (*A sereg*, 1978; *Zsé birtoka*, 1979; *Tatárjárás – Futóúz*, 1984). Köntös-Szabó Zoltán a szabadító tettet meghirdető Júdás-regényével (*Kár volt sírni Jeruzsálemben*, 1969) az olvasót s a korabeli cenzúrát egyaránt meghökkentette; a novelláiró elemény s a folytatás gazdag írói életművé állt össze. Csiki László kisvárosi történetei és drámái (*Ártatlanok*, 1981) groteszk tükröt tartanak a kornak. Kocsis István előbb prózában, aztán nagy sikerű monodramákban állított erkölcsi mércét kortársai elé, a történelmi múltból (*Örömteremtés*, 1969; *Tárlat az utcán*, 1974). Deák Tamás az irónia eszközt használta regényeiben és drámái műveiben. Vári Attila erdélyi fogantatású „meséi” az anekdota, a líra, a fantasztikum, az abszurd találkozási pontjain eredeti hangon szólnak vidékiségről és nagy emberi akarásokról, méltatlan környezetről és a valóság fölé emelkedésről (*A véges nap*, 1967; *Középkori vilamosjegy*, 1976). Sigmond István a kegyetlen abszurdot használja a realitás kifejezésére. Mózes Attila lélek- és társadalmelemzéseit novellában, regényben nem kevésbé kegyetlenek – és nem kevésbé találók.

Az erdélyi magyar irodalom sokat emlegetett hagyományossága tehát – amely tulajdonképpen a II. világháború előtti időkben sem volt egyértelmű! – a hatvanas évektől semmiképpen sem állítható. A változás az említett prózai művek megszületése előtt, a költészetben kezdődött, a szembefordulás a régi hanggal (vers)beszéddel a lírában volt a legprovokatívabb, s alighanem eredményeiben is a leglátványosabb. Páskándi Géza mellett a Forrás-nemzedék költői, elsősorban Lászlóffy Aladár és Szilágyi Do-

mokos végezték ezt az úttörést, hozzájuk nőtt fel később Hervay Gizella lírája. Nem egyszerű nemzedéki harcról van szó, ahogy ezt a korabeli irodalmi front értelmezi. A ki nem mondottan is „Lobogónk: Petőfi!” jelszót felvállaló s a magyar költészeti hagyományból legfeljebb még a *Nyugat* impresszionista vonulatát beépítő költőkkel, költészeteszménnyel szemben a Forrás első nemzedékének harcát megvívó lírikusok József Attilát és Szabó Lőrincet választják elődjükül, de tudomást vesznek az elhallgattatott Kassák Lajosról is (pár évvel később ez főként Király László verseiben észlelhető). A rímes vers, a klapanciák eluralkodásának idején már maga a szabad vers mint forma ellenzéki ségnek hat, s a hivatalos kritika ugyanígy értelmezi a „kozmoszság” megjelenését. Valójában a provinciális erdélyi és romániai – és „szocialista”! – beszűkülésnek üzennek hadat, jóllehet, csak fokozatosan tudnak megszabadulni a kor politikai-agitatív bélyegétől. Európa, a nagyvilág ugyanúgy kezűgyükben van, mint az osztatlan magyar irodalmi örökség; Whitmantól T. S. Eliotig és a kortársakig ível az a „modernség”, amelyről nem hagyják lebeszélni magukat.

Lászlóffy Aladár programszerűen is egy nemzedék nevében végzi „szertartását”, folytatja „disputáit”, még ha csak egy szókókról is (*Hangok a tereken*, 1962), érveket azonban következetesen a történelemhez fordul. Olykor a prózaiság veszélyétől fenyegetve, Lászlóffy kialakít magának egy közvetlen, ugyanakkor teherbíró versbeszédet, amely elsősorban a fiatalok közt hódít teret, de visszahat idősebb pályatársakra is. Egyetemességigényével és az ünnepélyességet, költői áhitatot elvető személyes lírájával ő az, aki új mértéket állít a romániai magyar költészetben (*Színhelyek*, 1965; *Képeskönyv a vonalakról*, 1967; *Szövevségek*, 1970; *A hetvenes évek*, 1971; *A következő ütközet*, 1974).

Az erdélyi magyar líra megújításában a legmesszebb és legmagasabbra Szilágyi Domokos jutott. Iróniája hamar átsegítette az ötvenes évek végén pályakezdő, Forráskötettel (*Álom a repülőtéren*) 1962-ben bemutatkozó költőt a gyermekbetegségeken. Kiváló formaérzékét az elioti gondolatársításokon és a weöressándori játékosságon iskolázza. Teljes költői vértetében már senkit nem kímél – a klasszikusokat sem (például: Aduy). Az élet teljességének, az emberiség felhalmozott kincseinek átfogását lírai módon, tehát nem extenzíven, hanem a vershelyzetek és metaforák pontos kiválasztásával, a szigorú versépítéssel éri el. De nem csupán verset, hanem verskötetet épít (*A lát enciklopédiája*, 1967), amelyben a Nagy Lászlóéval rokon dal csak az egyik szólam a kórusban, a (dzsessz)szimfóniában. A *Búcsú a trópusoktól* (1969) hat verse külön-külön és együttesen Közép-Kelet-Európa lírai-drámai antológiája, leltár és leszámolás, vita és remény – búcsú és honfoglalás a XX. századi magyar és európai költészetben. A népköltészet s a művelt elődök ugyanúgy jelen vannak itt, mint a lángoló Mekong és a szinkofazotron – s a harangvirág. A „Hogyan írjunk verset” kritikusi tétele ebben a kötetben ironikusan – és utánozhatatlanul – kap választ egy olyan költőtől, aki senkinek sem szeretett tanácsot adni, mert magát is szabadnak tudta (többek közt a tanácsoktól). Élete kevés hátralevő évében tovább regisztrálta a világot, korát messze meghaladó érzékenységgel (*Öregek könyve*, 1976).

Lázadó költőként, az asszonyors lírikusaként vált ismertté Hervay Gizella (*Reggeltől halálig*, 1966; *Tömondatok*, 1968). Tragikus sorsa, az egymásra halmozódó veszteségek apokaliptikus mélységeket szabadítanak fel, valóság és látomások összefonódása az erdélyi magyar líra egyik legsajátosabb hangú alkotójává avatják (*Zuhánások*, 1977) – pályája végén legjobb versei által Szilágyi Domokos közelébe emelkedik. Palocsay Zsigmond a természet mondhatni mikrorealista leírásából alakított ki senkiével össze nem téveszthető költői nyelvet. A Forrás ún. második nemzedékének líriku-

sai erősebben kötődnek a szülőföld hangulataihoz, a népi hagyományhoz, s e hagyomány folytatóihoz. Király László versben és prózában, Farkas Árpád versben és lírai publicisztikában tudja nem csupán nemzedékét, hanem nemzetiségét is képviselni. (*Jegenyekör*, 1971; *Alagutak a hóban*, 1979; *Asszonyidő*, 1983).

A romániai magyar irodalom legutóbbi, irányváltást, de legalábbis szemléleti megújulást jelentő kísérlete a filozófus-esszéíró Bretter György és tanítványai tevékenységéhez fűződik. A tanítványok közül Egyed Péter az, aki a tanulmányírás, a tudományos (és publicisztikai) tevékenység mellett mint költő és prózaíró is jelen van az irodalomban. Ezzel a vonulattal őriz szellemi kapcsolatot Balla Zsófia költészete is. Ugyancsak a századvég egyre bonyolultabb viszonyrendszerét igyekszik megfejteni a verset és prózát sokszor el sem különítő, szövegeket író Szócs Géza. Markó Béla számára a vers sokkal inkább formaprobléma is; szonettjei alkalmasnak bizonyulnak nagy horderejű témák felvállalására.

A nyolcvanas évek az exodus korszakának bizonyultak a romániai magyar irodalomban. Idősek, középkorú és fiatal írók tömegesen távoztak Erdélyből. 1989 decemberéig, a rendszerváltozásig akkora vérvesztéséget szenvedett ez az irodalom, hogy a kitárulni látszó új intézményes lehetőségek kihasználása emiatt is akadályokba ütközik. A kérdések azonban ma másként vetődnek fel, minthogy megnyílt a közlési lehetőség a Romániában élők számára az országhatárokon túl és fordítva: bármelyik magyar író jelen lehet a kolozsvári, marosvásárhelyi, sepsiszentgyörgyi, nagyváradi vagy bukaresti magyar lapokban, s akár az itt kiadott könyvek szerzői közt. Ilyenformán ismét bonyolultabbá válik külön (elkülönített) erdélyi magyar irodalomról beszélni. Mindenesetre, ma is vannak itt élő-alkotó tehetséges erdélyi fiatalok, akik vers- és prózaköteteikkel bizonyítják, hogy a forrás nem apad el. Visky András és Kovács András Ferenc a lírában, Láng Zsolt a prózában már több mint ígéret.

